

JAK SE PROJEVOVAL ANTISEMITISMUS VE SPOLEČNOSTI BĚHEM TZV. NORMALIZACE?

METODIKA

Autorský tým: Michaela Veselá (ÚSTR), Tereza Fenclová Mašková (ÚSTR), Jaroslav Pinkas (ÚSTR)

ANOTACE

Námět se zabývá projevy antisemitismu v období tzv. normalizace. Prostřednictvím analýzy dobových pramenů žáci a žákyně zjišťují, jakou podobu měly antisemitské projevy v dobové publicistice a co obnášela akce Státní bezpečnosti s názvem „Pavouk“. Námět se hodí do občanské výchovy, příp. dějepisu. Žáci a žákyně mohou při práci vyhledávat další zdroje na internetu.

VZDĚLÁVACÍ CÍLE / CO SE ŽÁCI A ŽÁKYNĚ UČÍ

- porozumí tomu, na čem stavěla antisemitská propaganda v dobách tzv. normalizace,
- zamyslí se nad tím, proč chtěl stát sledovat občany s židovskými kořeny,
- kriticky reflektují jazyk dobové publicistiky a identifikují ideologické manipulace, které se v něm skrývají.

HISTORICKÉ MYŠLENÍ

dobové perspektivy

CÍLOVÁ SKUPINA

ZŠ/SŠ

ČASOVÁ NÁROČNOST

45–90 minut (pro ZŠ je určena první polovina námětu, tj. fáze 1–2, pro SŠ je vhodný celý námět, tj. fáze 1–5)

KLÍČOVÁ SLOVA

antisemitismus – sionismus – antisionismus – normalizace – 70. léta v Československu

ZDROJE A MATERIÁLY

<https://edu.ceskatelevize.cz/namet/volha-antisemitismus>

INSTRUKCE:

FÁZE 	POPIS 	VYUČUJÍCÍ 	ŽÁCI A ŽÁKYNĚ 	KOMENTÁŘ
1. fáze 5 minut	Evokace: Definice antisemitismu a videoukázka Volha: „Hodíme to na Židy...“	Rozdá žákům pracovní listy. Společně se žáky a žákyněmi přečte definici antisemitismu. Pustí evokační ukázkou ze seriálu Volha (J. Páchl, r. 2023), která uvozuje téma antisemitismu v dobách normalizace. Vede diskuzi nad otázkou, zda jsou postoje ředitele antisemitské a co ho k nim mohlo vést.	Přečtou si definici antisemitismu. Na jejím základě se zamýšlejí, zda jsou postoje ředitele v ukázce antisemitské a co k nim mohlo vést.	Vyučující může předem vysvětlit i další pojmy, které se v lekci používají (sionismus – antisionismus), nebo alespoň v rychlosti ověřit, že jejich význam žáci a žákyně znají.
2. fáze 15 minut + 15 minut	Analýza pramenů: Akce „Pavouk“ a Vzpomínky pamětníků	Instruuje žáky a žákyně, jak pracovat s pramenem metodou I.N.S.E.R.T. Při porovnávání žákovských výsledků funguje jako moderátor. Instruuje žáky a žákyně, jak vytvořit myšlenkovou mapu. Poté promítne žákům ukázkou z dokumentárního filmu Tajné akce StB: Akce „Pavouk“ (zdroj 3). Vede shrnující diskuzi nad myšlenkovými mapami a doprovodnými otázkami.	Ve dvojicích analyzují zdroj za použití metody I.N.S.E.R.T. Porovnávají svá vyplnění v rámci třídy a dohledávají odpovědi na otázky, jež si k prameni položili. Poté vytvářejí myšlenkovou mapu, která má zachytit, na co se zaměřovala akce StB s krycím názvem „Pavouk“. Poté zhlédnou ukázkou (zdroj 3) a na jejím základě rozšiřují myšlenkovou mapu o nové poznatky. V diskuzi se zamýšlejí nad tím, proč chtěl stát sledovat vybranou skupinu obyvatel a jaké důsledky to mohlo mít pro občanské svobody.	Vyučující může vybrat pouze jednu metodu práce s textem na základě schopností a zkušeností svých žáků a žákyně.
3. fáze 20 minut	Skupinová práce se zdroji	Rozdělí žáky a žákyně do skupin a instruuje je, jak pracovat s prameny. Obchází skupiny a nabízí pomoc.	Pracují ve dvou skupinách. Skupina A analyzuje texty věnující se domnělému vlivu židovského etnika na události pražského jara (zdroje 4 a 5), skupina B hledá znaky antisemitismu v textech „režimního“ redaktora (zdroje 6 a 2).	Žáci a žákyně si mohou v pramenech označit části textů, které se přímo týkají odpovědí.

FÁZE POPIS VYUČUJÍCÍ ŽÁCI A ŽÁKYNĚ KOMENTÁŘ

4. fáze 15 minut	Prezentace závěrů jednotlivých skupin	Vede diskusi, při níž shrnuje žákovské závěry z analýzy pramenů.	Jednotlivé skupiny prezentují výsledky své analýzy. Zároveň si poznamenávají výsledky analýzy ostatních skupin. Všechny poznatky využijí k formulování odpovědi na badatelskou otázku.	
5. fáze 5–10 mint	Shrnutí a reflexe	Vede diskusi, při níž shrnuje žákovské závěry.	Formulují odpověď na ústřední otázku. Využívají přitom i závěry ostatních skupin.	Doporučujeme prezentovat závěry, když už ne všech skupin, tak alespoň jedné, před celou třídou.

ZDROJE:

ZDROJ 1

Volha: „Hodíme to na Židy...“

Volha, 3. díl (r. J. Páchl, 2023)

Svalování viny za události pražského jara na osobnosti s židovskými kořeny bylo způsobeno různými faktory. V první řadě se jednalo o šíření propagandy ze strany komunistického režimu, který potřeboval najít viníka pro neúspěch své politiky. Židé byli vnímáni jako intelektuální elita, která stála za reformními tendencemi v rámci KSČ. V 60. a 70. letech navíc docházelo k návratu antisemitismu v rámci celého východního bloku. Tento antisemitismus byl často spojován s antisionismem a zahrnoval například obvinění z antikomunismu a upřednostňování zájmů Izraele. V sovětském pojetí byli za sionisty považováni všichni, kdo měli nějaké židovské předky, s pravým významem pojmu toto označení nijak nesouviselo. Spíše odpovídalo nacistické představě o dědičnosti židovské rasy.

ZDROJ 2

Akce „Pavouk“ (1987)

Informace pro I. NMV ČSSR, 12. 3. 1987. ABS. Fondy centrálních útvarů unitárního ministerstva vnitra a Federálního ministerstva vnitra. Správa kontrarozvědky pro boj proti vnitřnímu nepříteli. Sionismus, akce „Pavouk“. Sign. AKR 36 i.j. 1594

Akce „Pavouk“ byla akce StB zaměřená proti osobám se židovskými kořeny a měla za cíl jejich zavraždění, perzekuci a v některých případech i nucenou emigraci z Československa. Je obtížné přesně určit rozsah akce, jelikož mnoho záznamů bylo zničeno nebo ztraceno po pádu komunistického režimu v roce 1989. Nicméně z dochovaných archivních materiálů lze usuzovat, že StB vedla o operaci „Pavouk“ velké množství dokumentů v průběhu celého období normalizace, tedy zejména v letech 1970–1989. Vybraný dokument z torza spisu ilustruje, jak byla židovská komunita viděna optikou StB a jakým způsobem byla považována za hrozbu.

ZDROJ 3

Vzpomínky pamětníků (2009)

Tajné akce StB. Akce „Pavouk“ (r. J. Novák, 2009)

Filmaři Dušan Klein a Arnošt Goldflam vzpomínají na své angažmá v ČST v 80. letech, kdy se setkávali s antisemitsky motivovanou diskriminací či nátlakem. Státní bezpečnost tvůrce a zaměstnance židovského původu chtěla mít pod kontrolou, jelikož představovali potencionální hrozbu pro propagandu režimu. Pořad byl vysílán v roce 2009 a je součástí série „Tajné akce StB“, která se zaměřuje na kontroverzní a nelegální činnost Státní bezpečnosti v Československu.

ZDROJ 4

Poučení z krizového vývoje (1971)

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po 13. sjezdu KSČ. Praha: Ústřední výbor KSČ, 1971, s. 19

Poučení z krizového vývoje, které vydalo vedení KSČ po potlačení pražského jara, se věnuje analýze příčin „krize“ a následného vojenského zásahu Sovětského svazu a jeho spojenců v roce 1968. V dokumentu se zmiňují různé skupiny a síly, které podle vedení KSČ ohrožovaly socialistický stát. Mezi ně měly patřit i osobnosti z politické a kulturní branže s židovskými kořeny. Ti byli označeni jako sionisté a dle dokumentu byli vnímáni jako skupina s „cizími a protinárodními zájmy“ a zároveň jako faktor podporující „buržoazní nacionalismus“. Tento odkaz na sionisty měl sloužit k posílení legitimizace moci KSČ a k diskreditaci jakéhokoli odporu proti komunistickému režimu.

ZDROJ 5

Interpretace pražského jara (1970)

IVANOV, Jurij: Sionismus, Praha 1970, s. 182–186

Konspirační interpretace pražského jara, spojující události se „sionistickými živly“, byla poprvé prezentována v sovětské publikaci Oсторожно: сionизм! Очерки по идеологии, организации и практике сionизма z roku 1969. Doslov Jevgenije Jevsejeva obsahuje detailní popis údajné „podvratné činnosti sionistů“ v Československu v letech 1968–1969.

ZDROJE 6 A 7

Sionismus a antisemitismus (1970)

KOLÁR, František Jaromír. Sionismus a antisemitismus. Praha: Svoboda, 1970, s. 16–17 a 76–77

Publicista František Jaromír Kolár publikoval již od roku 1967 antisemitské a antisionistické texty v Rudém právu. V tomto deníku se také stal vedoucím kulturní rubriky. Roku 1970 shrnul své články v knize Sionismus a antisemitismus. Na začátku kapitoly „Existuje u nás antisemitismus?“ autor cituje z došlých dopisů a následně odmítá, že by se u nás antisemitismus vyskytoval, při tom však využívá jasně antisemitskou argumentaci, když tvrdí, že antisemitismem se ohání především Židé ve svém „bolestinství“ a používají svůj původ jako argument, když se jim něco nelíbí.

KOMENTÁŘ:

Na konci 60. let se začíná projevovat novodobá podoba antisemitismu spojená především s kritikou sionismu. V Československu byl v době komunistického režimu sionismus vnímán jako ideologie, která byla v rozporu s oficiální ideologií komunistické strany. Sionismus byl považován za formu nacionalismu a imperialismu, která byla spojována s politickým a vojenským konfliktem na Blízkém východě. V oficiálních médiích a propagandě byl sionismus prezentován jako forma rasismu a jako hrozba pro mezinárodní mír. Zároveň bylo poukazováno na nedemokratické praktiky Izraele vůči Palestincům a kritizováno jeho údajné porušování mezinárodního práva.

V roce 1967 Československo přerušilo diplomatické styky s Izraelem v důsledku Šestidenní války, kterou vedl Izrael s okolními arabskými státy. Československé sdělovací prostředky reflektovaly Šestidenní válku s protiizraelským a protizidovským akcentem. Židé v Československu byli vnímáni jako cizí prvek, který může ohrozit ideologii a stabilitu režimu.

Po srpnových událostech roku 1968 bylo poukazováno na fakt, že mnoho výrazných osobností pražského jara bylo židovského původu, například František Kriegel, Ota Šik či Eduard Goldstücker. Toto spojení bylo využíváno propagandou režimu k diskreditaci pražského jara a jeho aktérů a k posílení antisemitských nálad ve společnosti. „Kontrarevoluce“ tak mohla být dávana za vinu „sionistickým živlům“ napojeným na imperialistické mocnosti.

Přestože oficiální politika žádné „pronásledování Židů“ veřejně nepřipouštěla, existoval zde předpoklad, že každý Žid může být hrozbou pro režim. Rasová příslušnost byla jednou z položek kádrového posudku. Státní bezpečnost vedla proti židovské komunitě v 70. a 80. letech 20. století akci „Pavouk“, jejímž cílem bylo evidovat osoby židovského původu a shromažďovat o nich nejrůznější materiály. Při vyhledávání osob židovského původu využívala StB také seznamy vytvořené Gestapem v období protektorátu. Operace „Pavouk“ vedla k mnoha zatčením a nuceným vystěhováním Židů, kteří byli podezřelí z protirežimní činnosti. Akce tak značně přispěla k oslabení a rozkladu židovské komunity v Československu a k posílení antisemitských nálad ve společnosti. O rozsahu akce máme jen mlhavou představu, jelikož většina svazků byla na konci 80. let zničena.

Více informací o tématu a další materiály do výuky naleznete na <https://antisemitismus4589.dejepis21.cz>.

Sionismus

Hnutí za obnovu a osídlení historické země izraelských Židů. Vzniklo na konci 19. století jako reakce na rostoucí antisemitismus v Evropě a jeho cílem bylo vytvoření samostatného židovského státu. Sionisté věřili, že Izrael je historickou vlastí Židů a že jejich návrat do této země je nezbytný pro obnovu židovské kultury a identity. Sionismus měl výrazný dopad na dějiny 20. století, protože vedl k vytvoření státu Izrael v roce 1948. V sovětském pojetí byl pojem sionista často spojován s ideologickým nepřítelem komunismu a socialistického zřízení. Sovětská propaganda kritizovala sionismus jako formu nacionalistického a imperialistického hnutí, které má za cíl zakládat židovský stát na úkor ostatních národů a jejich práv. Sovětský režim také tvrdil, že sionisté spolupracují s protisocialistickými silami a představují hrozbu pro socialistický svět. V té době byl pojem sionista také spojován s židovskou komunitou obecně, což vedlo k antisemitským postojům a pronásledování Židů.

Antisionismus

Všeobecně je chápán jako kritika nebo odpor vůči sionismu, tedy hnutí za obnovu židovského státu. Antisionismus může mít různé formy od politických a ideologických argumentů proti existenci státu Izrael po kritiku jeho konkrétních politik a činů vůči Palestincům. V některých případech se antisionismus překrývá s antisemitismem, což znamená, že kritika Izraele a jeho politiky může být zaměřena proti Židům jako etnické skupině a může obsahovat prvky stereotypů, diskriminace a nenávisti vůči nim.

Antisemitismus

Forma rasismu a nenávisti vůči Židům založená na předsudcích, stereotypních představách a lžích. Může se projevovat v různých formách, jako jsou diskriminace, šikana, násilí, a dokonce i genocida. Antisemitské postoje mohou být motivovány náboženskými, kulturními, rasovými nebo politickými faktory a jsou zcela nepřijatelné v demokratické společnosti.